

GEÇMİŞE TANIKLIK EDEN BELGELERLE KADINA YÖNELİK ŞİDDET

Fatma ŞENSOY*

Özet

Yaşadığımız dönemde bile önemli gündem maddelerinden biri kadına yönelmiş şiddettir. Modern toplumun bireyleri şiddeti yaşamak ve yaşatmak konusunda geçmişin tanıklığından ders almışa benzemiyor. Erkekler, kadınlar ve çocuklar şiddetin kurbanı olsalar da yine en savunmasız olanlar çocuklar ve kadınlar oluyor. Geçmişin tanığı arşiv belgelerinde yüzyıllar öncesinden çekilmiş acıların tazeliği okunmaktadır. Belgelerin satır aralarında, mahkeme sicillerinin genel anlatımı içinde bile şiddeti algılamak mümkündür. Bu çalışmanın amacı, Şer'iyye Sicilleri, Mühimme Defterleri, Şikâyet Defterleri ve Ahkâm Defterleri'ndeki belgelerden hareketle geçmişte kadınların yaşadığı şiddeti bir kez daha ortaya koymak olacaktır. Fakat bunu ortaya koyarken de geçmişte bulunmuş çözüm yollarına da işaret edilecektir. Kadınlar, haklarını korumak, uğradıkları şiddeti ve kötü muameleyi bildirmek, ev içindeki fiziksel, ekonomik şiddeti bildirmek adına mahkemeye başvurmuşlardır. Yerel mahkemelerde çözümlenemeyen sorunlar için bir üst makam Divan-ı hümâyûn'dur. Kadınlar, İstanbul'a (Divân-ı hümâyûn'a) çok uzaklardan gelmiş veya vekil olarak birisini göndermiştir. Bu şekilde çekilen acıların son bulması arzulanmıştır. Çözüm yollarından biri de boşanmadır. Boşanmaya ilişkin veriler içinde "hul" yani "muhâlaa" ile ilgili olanlar, kadın girişimiyle başlayan boşanma davalarını işaret etmektedir. Kadı Sicilleri'nde kentli kadınlarla ilgili belgeler oldukça fazladır. Köylü kadınların, köylerinden kente hatta başşehre kadar gelmeleri olağanüstü durumlarla sınırlıdır. Durum böyle olduğu halde köylü kadınların uzak diyarlardan, şikâyetlerini sunmak için başşehre kadar geldikleri, belgelerin tanıklığı ile sabittir. Kadınların yaşamış oldukları ezilme ve buna karşı çıkma, direnme tecrübeleri geçmişten ders almanın ve geleceğe yön vermenin yollarından biri olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Şiddet, Arşiv Belgeleri, Şikâyet.

* Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Dr.

VIOLENCE AGAINST WOMEN WITH DOCUMENTS AS A WITNESS OF THE PAST

Abstract

One of the most important agenda item is violence against women nowadays. Individuals of the modern society have been experiencing the violence since the early ages of mankind and still didn't get the lesson from the past. Free from time and space, subject of the violence is generally the women. The intensive pain can be read from archive records which were the witnesses of past. It is possible to perceive the violence from the court order. The aim of this paper is to examine domestic violence from the book of "Mühimme", "Şikayet", "Ahkam" and "Court Records";. And while examining this, past solutions will also be indicated. Women demanded justice to protect their justice and notify the violence and maltreatment. The unresolved cases of the domestic court are escalated to "Divan-ı Hümayun" a superior court. Women were coming to İstanbul, from every part of the empire, for the superior court ("Divan-ı Hümayun") or represented by an attorney send by them to put out of their misery. Alternative solution is getting a divorce. In this kind of cases "hul" or "muhâla'a" represents the divorcement triggered by the demand of women. There is a significant amount of documents representing urbanized women in Sharia Court. But for the countrywomen, the case of an application to the superior court is referred as an extreme case. Despite the fact of distance, countrywomen were reaching the superior court from all over the empire. The history of harassment and the experience of the resistance may give us the power of a solution.

Keywords: Woman, Violence, Archive Records, Complain.

I. GİRİŞ

Kadına yönelik şiddetin, her zaman gerçekleştiğini söylemek herhalde gerçek olmayan bir durum değildir. Acaba insanoğlu mağara duvarlarında bunu da resmetmiş midir? Bu konu ilgi alanımız içinde olmadığı için kesin bir şey söylemek mümkün değil. Fakat İlkçağlardan değil de yakın geçmiş denilebilecek bir zaman dilimi içinden örnekler vermek gerekirse, belgeler bize bu konuda oldukça fazla veriler sunmaktadır. Modernleşen toplumun bireyleri şiddeti yaşamak ve yaşatmak konusunda yine aynı acıları yaşamaktadır. Cebir, şiddet, işkence ve tasallut kadın, erkek, çocuk ayırmadan toplumun tüm bireyelerine yönelmektedir. Geçmişin söylemi ile günümüzdeki kadına yönelik şiddet olgusunu birebir karşılaştırmak çok doğru görünmese de kadınların çektiklerini belgelerden okumak mümkündür.

Arşiv belgeleri, yüzyılların sessizliğini içinde barınmaktadır. Bu çalışmanın amacı, geçmişte yaşanmış olumsuzlukları tekrar okurken geçmişten ne denli ders alınabileceğinin gayreti içinde olacaktır. Kadı sicilleri, Mühimme Defterleri, Şikâyet Defterleri veya Ahkâm Defterleri'ndeki belgeler, kadına yönelmiş aile içi şiddeti yansıtan satırlar içermektedir. Şiddet sahneleri kelimelere kimi zaman mahkemeye yansıdığı şekilde, kimi zaman da Divân-ı hümayûn'a sunulmuş bir şikâyet dilekçesi dökülmüştür. Çekilmiş acılardan kurtulmak için başşehre kadar gelip derdini anlatabilmek gerektiğinde, kadınların bu güçlüğü bile göze alıp İstanbul'a geldiklerini okuyabiliyoruz.

Osmanlı Devlet Sistemi “adalet” prensibi üzerine vazedilmiştir. Bu “adalet” kavramı halkın şikâyetlerini doğrudan doğruya padişaha sunabilmesi ve onun emriyle isteklerinin yerine getirilmesi ve haksızlıkların giderilmesi ilkesine dayanmıştır. Divân-ı Hümâyûn’un temel görevi budur. Divân’a yapılan başvurular, padişahın her zaman orada hazır bulunduğu inancıyla yapılmıştır. Adaletin yerini bulması için toplumda herkes birey olarak veya topluca şikâyetlerini sunmuşlardır. Reâyâ/askeri, zimmi/Müslüman, herkesin şikâyet için arz sunma hakkı vardır. Şikâyet, ilgilinin uğradığı bir zarar veya uğradığı bir haksızlığı gidermek için yapılmıştır[1]. Divan’a sosyal mevki, yaş, dil, din, cinsiyet farkı gözetmeksizin herkes yazı ile veya bizzat başvuru yapmıştır. Arşivlerde bulunan on binlerce arzuhal örneği Osmanlılarda bu hakkın daha başlangıçtan itibaren kullanıldığını göstermektedir. Yıldırım Bayezid’in sabah erkenden yüksekçe bir yere oturduğunu, haksızlığa uğrayanların ona başvurduklarını ve işlerinin derhal halledildiğini İbn Hacer, Tabib Şemseddin b. Sağır’dan nakletmiştir[2]. Divan-ı Hümâyun, yürüttüğü siyasi ve idarî görevlerin yanı sıra kadılar tarafından görülen davaları davacı veya davalının isteği üzerine tekrar gözden geçirmektedir. Kadıların verdikleri hüküm kesin sayıldığı halde Divan’da kadıların hükümleri de incelenmiş, haksız görülenler bozulup, yeniden hüküm vermesi için kadıya gönderilmiştir. Ancak Divân-ı Hümâyun böyle bir kazâî görev yaparken sistematik bir temyiz mahkemesi olmaktan çok zaman zaman temyiz görevleri de olan bir yüksek mahkeme görünümündedir. Veziriazamın başkanlığında toplanan çarşamba ve cuma divanlarının da böyle bir fonksiyonu olduğu söylenebilir[3].

Divân-ı Hümâyun ve yerel kadı mahkemeleri şer’i ve örfi hukuk uygulamasını bütünleştirmiştir. Padişah hükmüne konu olmuş hükümler başlangıçta hep “Mühimme Defterleri’ne” kaydedilmiştir. 1649 yılından sonra tutulmaya başlanan Şikâyet defterleri 1742 tarihinden sonra da eyaletlere göre ayrı defterlere yazılmaya başlanmıştır[4]. Şikâyetler üzerine gönderilen hükümler olayın geçtiği mahalde görevli ehl-i şer’den olan kadıya veya beylerbeyi, paşa, sancakbeyi, yeniçeri serdari gibi ehl-i örf grubuna yollanmıştır. Yerinde çözülemeyen ya da birkaç kere şikâyet olunmuş fakat gerek davacı gerekse davalının verilen hükme riayet etmediği durumlarda ise, tarafların mübaşir veya başka bir görevli eşliğinde başkente gönderilmesi istenmiştir. Bazen de incelenen metinlerde davanın yerel mahkemede görülmeyip doğrudan Divân’a havale edilmesinin emredildiği hükümler de mevcuttur[5].

Osmanlı hukuk sisteminde kadını dışlayıcı ve ayırıcı bir ilkeye rastlanılmadığı gibi İslam ve Osmanlı cemiyet hayatında kadın, kadınlığından dolayı ötelenmemiş, hakları zayi edilmek istenmemiştir. Buluşa erip reşit olunca hukuksal kimlik kazanmış; bir haksızlığa uğradığında mahkemeye başvurmuştur. Karşılıklı olarak başkaları da ondan şikâyetçi olmuştur [6]. İrza tecavüz, genel ahlak ve aile temelini derinden sarsan suç olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle kamuya karşı işlenen bir suç olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti’nde ırza geçme suçları, Tanzimat dönemi öncesinde, İslam hukuku kuralları gereğince zina suçu kapsamında cezalandırılmakla birlikte, Kanunnamelerde bu kapsamın dışında cezalandırma yoluna gidildiği de görülmüştür. Tanzimat sonrası dönemde ise, 1858 tarihli Ceza kanunnamesine göre kürek, hapis şeklinde cezalar verilerek bir düzenleme getirilmiştir[7].

II. BELGELERE YANSIDIĞI ŞEKİLDE AİLE İÇİ ŞİDDET

Şiddet, bedene zor uygulama veya bedensel zedelenmeye neden değildir. XXI. Yüzyılın kadınlarının karşılaştığı şiddetin boyutları bu şekilde ortaya konmuştur. Birleşmiş Milletler'in "Kadına Yönelik Şiddetin Yok Edilmesi" bildirisi içinde "cinsiyete dayalı ve kadınlarda fiziksel, cinsel, psikolojik herhangi bir zarar ve üzüntü sonucu doğuran veya bu sonucu doğurmaya yönelik özel yaşamda veya kamu yaşamında gerçekleşebilen her türlü davranış, tehdit, baskı veya özgürlüğün keyfi biçimde engellenmesidir" diye tanımlanmıştır. Bu tanım, bugün olduğu gibi geçmişin yaşanmışlıklarında da aynı ölçüde zarar ve üzüntü içermektedir.

Arşiv belgelerinde de uygulanan şiddet ayrıntıları ile yazılmıştır. Abdullah kızı Kumru, mahkemede kocası İskender'i dava etmiştir. Haksız yere onu demir maşa ile dövdüğünü söylemiştir. İskender, karısının "kâfir ve imansız" dediği için dövdüğünü belirtmiş fakat ona yapılmış bu hakareti ispatlayamamıştır. Kumru kendine yapılan dayak olayını yemin ederek vurgulamış, durum şahitler huzurunda kayda alınmıştır[8]. Dayığa maruz kalan kadın, kendine yapılan eziyeti anlatmıştır.

Hatice Hatun, Fındıklı sakinlerindedir. Şile'li Hacı Hüseyin Ağa, ile evlenip Şile'ye yerleşmiştir. 20 sene yaşadıktan sonra babasının vefatıyla ona miras kalan 250 kuruş mal ile kendisinin 500 kuruşluk malını Hüseyin Ağa istemiş, vermeyince de topuz (bir savaş aleti) ile vurmuştur. Kötü sözler (şütüm-ı galıza) söyleyerek, her gün eziyet etmiştir. Hatice Hatun, kız kardeşi Hayri Hatun'u kendisine vekil tayin edip çektiği çileleri anlatan dilekçesini Divân'a sunmuştur. Divân'dan yazılmış hükümde, mahallinde bu davanın görülmesi eğer orada hak yerine getirilmezse Hüseyin Ağa'nın İstanbul'a zorla getirilmesi yönündedir[9]. Hicri Şaban 1166/Miladi 2-11 Temmuz 1753 tarihli bu belgeden, 1 ay sonra bir hüküm daha yine aynı kişileri işaret etmektedir. Hatice Hatun, Divân'a bu defa kendi başvurmuştur. Kocasının uyguladığı şiddeti daha ayrıntılı anlatmıştır. Her gün eziyet ettiğini ve hatta öldürmek maksadıyla savaş aletiyle üzerine hücum ettiğini, boğazından yaraladığını söylemiştir. 3 ay müddetle aç ve susuz bıraktığını ancak ölmeyecek kadar su verip sonra İstanbul'da annesinin yanına bıraktığını aktarmıştır. Bu ikinci dilekçede Hüseyin Ağa'nın, Hatice Hatun'un kendi rızasıyla vermediği 200 kuruş miktarı malını zorla ve kanunsuz bir şekilde zabt ettiği yer almıştır. Bu durumun soruşturularak gerekenin yapılması, hakkın alınması ve sonucun Divân'a bildirilmesi konusunda Şile Nahiyesi naibine[10] hüküm yazılmıştır[11].

Paşalimanı'nda oturan İmam Mustafa, dilekçesinde aynı köyde oturan Hacı Şaban'ın oğlu İbrahim'den şikâyetçidir. İbrahim ile büyük kızı Emetullah, 5 sene önce evlenmişlerdir. İbrahim kendi halinde olmayıp, gece ve gündüz içki içmektedir. Her gün ayrı bir kötülük ve fenalık yapmaktadır. Öğüt vermek ve onu doğru yola getirmek isteyen kayınpederine düşman olmuş, karısını kötü sözlerle rencide etmiş, şiddet göstererek dövmüştür. Kayınpederini öldürmek amacıyla gece ve gündüz silahla tehdit etmiştir. Bu kötü ve sarhoş insanı kötülüklerinden men etmek için gereğinin yapılması konusunda, Marmara Nahiyesi Naibi'ne hüküm yazılmıştır[12]. İbrahim, askeri sınıftan olduğunu da iddia edip, sahip olduğu güç ve kudrete güvenip eşine ve onun babasına şiddet

uygulamıştır[13]. Yerel mahkemede yapılmış duruşmada ne karar verildiğini, İbrahim'in nasıl ceza aldığı bilmiyoruz. Ne var ki bu durumun sonlanması için gerekenin yapıldığını söyleyebiliriz.

Balcı Mustafa Beşe, arzuhalinde kızı İsmihan Hatun'u Ebubekir Beşe ile evlendirdiğini söylemiştir. Fakat devamlı içki içen ve sarhoş gezen Ebubekir, babası Abdi Beşe ile bir olup eşi İsmihan Hatun'u yabancı erkeklere gösteririz diye tehdit etmiştir. İsmihan Hatun, mütesettir bir hanım olduğundan böylesi bir şiddet ona çok ağır gelmiştir. Bu durumdan kendini kurtarmak istediğinde sahip olduğu eşyalarını verirse ancak boşanmaya razı olacağını söyleyen kocası bu sefer de şiddet uygulamıştır. Dayak yüzünden yataklara düşen İsmihan Hatun'un durumu gündün güne kötüleşmiştir. Divân'dan yazılmış hükümde, yeniçerilik iddiasıyla bu zulümleri yapan Ebubekir Beşe'nin zabıtlar yani kolluk kuvvetleri ile zulümlerinin önlenmesi ve hakkın yerine getirilmesi için muhakeme olunması içindir[14].

Büyükçekmece'ye bağlı Eşkinos köyünden Hanife, Divân'a yazdığı dilekçesinde köy meydanında, herkesin gözü önünde boşandığı eşi ile büyük oğlunun ondan intikam almak için ona şiddet uyguladıklarını, yediği dayak yüzünden her azasının çürüdüğünü, kara bere içinde kaldığını ve ona yapılan zulmü anlatmıştır[15].

III. CİNSİYET TEMELLİ ŞİDDET

Kadınların karşılaştığı cinsiyet temelli şiddet, belgelerde ırza geçme olarak tanımlanmıştır. Bir kimsenin insan olarak kendisine saygınlık kazandıran ve bu sebeple övünç konusu olan bütün kişilik değerlerinin herhangi bir hakarete mâruz kalması doğrudan doğruya onun ırzına yönelik bir saldırı sayılmış ve "ırza tecavüz" deyimini en geniş anlamıyla "kişilik haklarının çiğnenmesi" şeklinde tanımlanmıştır. Irz kelimesi zaman içinde, korunması gereken mânevî kişilik değerlerinden yalnızca iffetle ve cinsî hayatla ilgili olanlarına hasredilmiş, "ırza tecavüz" tabiri de özellikle Türk örfünde ve hukuk dilinde cinsel tecavüzü ifade eder olmuştur. Bu çerçevede ırzın korunması İslâm hukukunda hem fertlerin temel hak ve sorumlulukları arasında yer almış hem de pozitif hukukun önemli ilgi alanlarından birini teşkil etmiştir. İslâm hukukunda zina ve zina iftirası (kazf) suçları için öngörülen cezalar ve kadın-erkek ilişkilerine getirilen sınırlamalar da esasen bu amaca yönelik tedbirlerdir [16].

Cinsel şiddetin bir türü olan "tecavüz" kavramı, İslam hukuku terminolojisinde de, "ırza geçme" olarak yer alır. Belgelerde "hetk-i ırz" olarak kullanılan bu terim "namus perdesini yırtmak" anlamındadır.

966/1558 yılında, Malkara'nın Deveciler köyünden Elif, davasında ebeveyni tarlada iken Ali'nin ona zorla tecavüz ettiğini iddia etmiş Ali de suçunu ikrar etmiştir. Kanuna göre gereken soruşturmanın yapılması kızın dahi ne durumda olduğunun bildirilmesi ve şeriate göre failin cezalandırılmasına dair hüküm Malkara Kadısı'na gönderilmiştir[17].

967/1559 yılında Dimetoka'dan mektup gönderen Nasuh, gece vakti kendi evde yok iken Haydar ve İskender'in evine girip eşi Fatıma ve diğer Fatıma'ya zina kasdıyla saldırdıklarını

fakat kadınların çığlıkları üzerine mahalle halkından Mahmud ve Sefer'in yetişip iki Fatıma'yı da kurtardıklarını bu arada üçünün de yaralandığını belirtmiştir. Haydar ve İskender'e bu kötü fiilinde yardım eden Hüseyin ise kaçıp izini kaybettirmiştir. Mahkemede suçlarını önce inkâr eden Haydar ve İskender, mahalle halkının bu duruma şahitlik etmeleri ile suçlarını kabul etmişlerdir. Dimetoka kadısına yazılan emirde suçluların cezalandırılması için kullanılan terim "siyaset olunması"dır. Kaçan Hüseyin'in de yakalanacak, suçu sabit görülürse hapis edilecektir[18]. "Siyaset" terimi, kamu otoritesinin özellikle kamu hukuku alanında dinin genel ilkelerine ters düşmeyecek düzenlemeler ve bu çerçevede uygulamalar yapma yetkisidir[19]. Ulûl-emr (yöneticiler) tarafından tesbit ve tayin edilen ta'zir cezaları için kullanılmıştır[20].

Bir mesele hakkında kesin kararın verilebilmesi veya infazın gerçekleşebilmesi için de yerel görevlilerin tahkikat yapmalarını ve bu soruşturmanın keyfiyetini İstanbul'a göndermeleri hususunda emir verilmiştir. Fati Hatun "evim basıldı" diye arzuhal sununca gerçeğin araştırılması için İlica kadısına hüküm yazılmıştır[21]. Bu şekilde mesele ile ilgili verilecek hükme esas olabilecek bilgiler toplanmış oluyor ve bu bilgilerin ışığı altında kesin hüküm veriliyordu.

Gekbuze (Gebze) nahiyesine bağlı Darıca köyünden Angele, kendi halinde namuslu ve bekâr bir kişi olduğunu fakat aynı köyden Yakova oğlu İkfedi'nin kendi halinde olmadığını ve bunu zorla kaçırıp tecavüz ettiğini, zulme uğradığını bildirmiştir. Angela'nın bu şikâyeti üzerine İkfedi'nin çavuş tarafından yakalanıp, Gebze'deki yerel mahkemede bir duruşma yapılarak, hakkın yerine getirilmesi konusunda bir ferman yazılmıştır[22].

Praşkova, gündüz vakti kötü niyetle evine girip bekâr kızı İstalone'ye tecavüz eden Panayot'un bu kötü fiili işlediğini söylemiş ve onu dava etmiştir. Fakat Panayot nikâh akdi yapmaya yanaşmadığı gibi bulunduğu yerden kaçmıştır. Gıyabında ta'zir cezası verilen Panayot'un yakalanarak mahkemede yargılanması yönünde Divân'dan bir hüküm yazılmıştır[23].

Yoros'a (Beykoz) bağlı Gülliviran köyünden Rahime Hatun, Divân'a bizzat başvurmuş ve dilekçesinde eşkiyadan Karaoğlu Mehmed'in onun evini basıp ona merhametsizce tecavüz ettiğini ifade etmiştir. Karaoğlu Mehmed'in yakalanıp hakkın yerine gelmesi için Yoros naibine hüküm yazılmıştır[24].

Osmanlı gayrimüslimlerinin kadınlara daha sık başvurduğu, yukarıdaki gibi dilekçelerden ve mahkeme kayıtlarından anlaşılmıştır. Buna karşın kilise mahkemelerinin etkinliğine ilişkin kayıtlar daha azdır. Gayrimüslim nüfusu kalabalık olan bölgelerdeki Osmanlı kadı sicilleri üzerinde araştırma yapmış tüm tarihçiler aynı görüştedir[25].

IV. ŞİDDETİ ÖNLEYİCİ YASAL DÜZENLEMELER

Osmanlı Devleti'nde uygulanan hukuk sistemi İslam hukuku olduğundan mahkemeye intikal eden davalar bu hukuk sistematığı içinde görülmüştür. Ayrıca İslam hukukunun temel ilkeleri içerisinde kalınarak padişah adına çıkarılan ve örfi hukuk diye tanımlanan mevzuat

hükümleri de kadına yönelik şiddet, cebir, gasb, zina, iffete taarruzu cezalandırmıştır. İslam hukukuna göre ırza geçme, zina suçu içindedir.

Fatih Kanunnamesi'nde, zina suçu işleyen, suçu sabit olursa ve zina eden evli ise 1000 akçeye gücü yetse dahi 300 akçe alınacağı, ekonomik gücü daha aşağıda olan kimselerden 200 akçe alınacağı, ödeme gücü daha da kötü ise 100 akçe, ondan dahi aşağı ise 50 akçe ve fakirlerden 40 akçe alınır. Eğer zina eden ergen ise, ekonomik durumuna göre bu cezalar 100, 50 ve 30 akçe olacaktır. "Zina kasdıyla" ve "kötülükle" bir kimsenin evine girene, zina ile ilgili hükümler uygulanacaktır. Hadd-i zinanın uygulanması için suçun bütün unsurlarının tesbit edilmesi gereklidir. Zinâ suçu üç şekilde sabit olur. Birincisi, tam ehliyetli, Müslüman, erkek, dürüst dört şahidin bizzat gördüklerini beyan etmeleri ile. (Bu çok zor bir durumdur ayrıca zaman aşımına uğramaması da gereklidir. İkincisi zinâ edenin dört defa bu suçunu ikrar etmesidir. Üçüncüsü karineler yani ortaya çıkan belirtilerdir. Evli olmayan bir kadının gebe kalması ile zinâ suçu sabit olur. Böylesi zor şartlarla ispat edilebilen ve en küçük bir şüphe ile bertaraf edilen zinâ suçunun uygulaması çok az olmuştur. Türk Hukuk Tarihi'nde her zaman zinâ haddi kabul edilmiş ancak uygulaması nadir olmuştur. Suçun oluşması ve ispatı için aranan şartlardan biri olmayınca ta'zir cezaları gündeme gelmiştir[26].

II. Bayezid Kanunnamesi'nde, zina suçu aynı Fatih Kanunnamesinde olduğu gibi düzenlenmiştir. Ancak II. Bayezid Kanunnamesi'nde ırza geçen "tenasül uzvunun kesilmesi" öngörül-müştür. Yavuz Sultan Selim Kanunnamesi'nde, "bir kimse başka birinin karısını veya kızını öpse, yahut yolda peşine takılıp laf atsa, mahkeme tarafından sopa atılma cezasına çarptırıldıktan gayri, her iki sopa başına bir akçe ceza alınır. Keza, birinin cariyesine laf atan ve zorla öpen de aynı ceza ile cezalandırılır. Eğer bir kadın veya bir kız, bana filan kimse zorla tecavüz etti dese, o kimse de bunu inkâr etse o zaman şahit dinletilir. Tanık, kızın veya kadının yalan söylediğini ve sanığa iftira ettiklerini ispatlarsa o zaman kadın veya kız sopa cezası ile cezalandırılır. Ve hem de sopa başına bir akçe ceza alınır. Bir kimse, bir kadının arkasına düşse veya evine girip saçını tutsa, yahut donunu ve elbisesini çıkarmaya çalışsa ve bu durum mahkemece tespit edildiği takdirde adam hapis cezası alır. Kadın veya kıza tecavüz edene mahkeme tarafından nikah yapılması teklif edilir, nikah yapıldığı takdirde mahkeme düşer"[27].

1527 tarihli Kanunnâme-i Osmani'de "... veya kız çeken kimesnelerin, hıyanet ile evine girenin ve avret-kız çekmeğe bile varanın siyaset için zekerlerin keseler, veya kız veya avret çeküb cebr ile nikah etdürenin cebr ile yine boşadub ve dahi nikah eden kimesnenün sakalın kesüp muhkem let ideler..." yazılmıştır.

9 Ağustos 1858 Tarihli Ceza Kanunnamesinde Tecavüze İlişkin Düzenleme de Irza Karşı İşlenen Suçlar yer alır. Irza karşı işlenen suçlar "Hetk-i Irz Edenlerin Mücazâtı Beyanındadır" başlığı altında düzenlenmiştir. Kanunun, 197. Maddesinde 11 yaşından aşağı çocuğa tecavüz etmesi halinde hapis cezası verileceği, 198. Maddesinde ise, bir erkeğin zor kullanarak ırza tecavüz etmesi halinde muvakkat kürek cezası ile cezalandırılacağı hükmü yer alır. 200. madde

bekâr bir kıza tecavüzü, 201. madde fuhşiyata sürükleyen kimselerin bir aydan bir seneye kadar olmak üzere hapis cezasına çarptırılacağını beyan eder[28].

1858 tarihli Ceza Kanunu'na göre karar veren Meclis-i Vâlâ'nın kayıtları incelendiğinde ise, tecavüz suçunun oluşma şartları ve diğer suçlarla birleşip birleşmemesine göre, kürekten, kalebentliğe, hapisten sürgüne kadar farklı cezalar verilmiştir. 1858 tarihli Ceza Kanunnamesinin ilgili hükümleri, daha önce uygulanan padişah kanunnamelerinden farklılık gösterir. Kanun-nâme'lerde, suçların cezalandırılmasında Müslüman gayrimüslim, kadın-erkek, evli-bekâr, özgür-köle gibi ayrımlar yapılırken, 1858 tarihli Ceza Kanunu devlette yaşayan herkes için geçerli olup, hiçbir ayırım yapılmaksızın herkese uygulanan bir kanundur. Bu Kanunda, bakire kızların bekâretini zorla bozan kimselere kürek cezası yanında, ayrıca tazminat cezası da getirilmiş; bir de suçun aile büyükleri vb. kimseler tarafından işlenmesi cezayı artıran bir özellik olarak görülmüştür. Irza karşı tecavüz eğer kadının (veya kızın), yakınları, velisi veya aylıklı hizmetkârları tarafından yapılırsa bu durum ağırlaştırıcı sebep olarak görülmüştür. Aynı şekilde fiilin, bakire bir kız aleyhinde işlenmesi halinde faile kürek cezası dışında ayrıca tazminat verilmesi kararlaştırılmıştır. 1858 tarihli Ceza Kanunnamesine 1860 yılında eklenen zeyl ile, sarkıntılık edenler hakkında da bir düzenleme getirilmiştir. 1914 yılında yapılan değişiklik ile de failin mağdureyle evlenmesi halinde cezanın ortadan kalkacağına dair düzenleme eklenmiştir[29].

IV.1. Çözüm Arayışları: Şikâyet Etmek

Şikâyet için arz veya arz-ı hâl¹ gönderilmesi ilgilinin uğradığı bir zarar ya da haksızlığın giderilmesi içindir. Arzuhaller bizzat padişahı başlatarak taşradaki küçük idareci ve makamlara kadar yetkili her mevkie sunulabilmiştir. Bunlar arasında en etkili ve ilgi çekici olanı padişaha sunulan arzuhaldir. Bunun için hükümdarın cuma selâmı, bayram namazı, türbe ziyareti, ava çıkması, dinlenmek için civardaki bahçe ve köşklere gitmesi ve benzeri merasimler en uygun vesileler olmuştur[30].

Hükümdara (rikâb-ı hümayuna) 968/1560 yılında av sırasında sunulmuş bir arzuhal, Sâbire Hatun'un kocası tarafından uğradığı şiddete ilişkindir. Padişah fermanı ile Karahisar ve Sandıklı kadılarına hüküm yazılmıştır. Yakup Çavuş'un hizmetlisi olan Ali isimli Arap, zevcesi Sabire Hatun'un yüzünü yaralayıp, burnunu kesmiş ve bütün eşyalarını çalmıştır. Çevresindekileri korkutan Ali'yi subaşı dahi mahkemeye getirtememiştir. Fermanda bu olayın araştırılarak 15 seneyi geçmeyen bir dava olması durumunda kanun üzere gereğinin yerine getirilmesi emredilmiştir. Yakup Çavuş, hizmetlisi Ali'yi vermekte direnirse onun dahi hapsedileceği emredilmiştir[31]. Bu hüküm, aradan geçen yılların bile hakkın yerine gelmesine engel olmadığını göstermektedir. Burada zaman aşımı için sözü edilen 15 yıl da dikkat çekici bir ayrıntıdır.

Gürçioğlu Mustafa, kendisine ücret karşılığı hizmet eden kadına, "sen benim cariyemsin" de-yip zulmetmiştir. Hatun, hürriyetini belgeleyen mahkeme ilamını gösterdiği halde yine kanuna

1 arz-ı hâl: halini arz etme, dilekçe

aykırı bir şekilde kötü hareketlerine devam etmiştir. Bir başkası ile evlenmesini de engelleyeceğini söyleyen Mustafa'yı şikâyet eden kadının uğradığı haksızlığın giderilmesi için Çatalca'daki kadı naibine hüküm yazılmıştır[32].

Karamürsel'e bağlı Halidere Köyü sakinlerinden Emetullah, İstanbul'a gelip şikâyetini arz etmiştir. 14 yaşındaki kızı Havva, Tecir Köyü'nden Musa ile nikâhlanmıştır. Fakat Musa, Havva'yı nikâh ve nafakasından kaçınmak için yasalara aykırı şekilde dövmüş, her yanını yara bere içinde bırakmış hatta uzak diyarlara götürürüm diyerek tehdit etmiştir. Daha sonra da Havva'yı nafaka vermeden annesinin evine getirip bırakmıştır. 40 gün geçmesine rağmen geçimini temin edecek bir şey göndermemiştir. İçinde bulunduğu bu kötü durumdan kurtulması için Karamürsel'de bir duruşma yapılarak gereğinin yapılması için hüküm gönderilmiştir[33]. Koca, karısının nafakasını karşılamakla yükümlüdür. Bu şekilde geçiminin temin edilmemesi ve uygulanan şiddet, İstanbul'a kadar iletilmiştir.

Edirnekapısı'nda oturan Fatma Hatun'un şikâyeti ise eşi Mehmet'e ilişkindir. Sekiz senedir evli olduklarını ve kendisi evinde yok iken eşinin gelip, evde ne varsa bütün eşyasını ve 300 kuruşunu çaldığını, hatta eşinin bu fiilinden annesinin 7 gün içinde korkudan vefat ettiğini ve tüm bunlardan mağdur olduğunu ifade etmiştir. Yeniçeri dikici esnafı beşinci bölümü neferlerinden olan Mehmet'in hala Edirne'de olduğu bilinmektedir. Divan'dan çıkan karara göre Edirne kadısı, yeniçeri Mehmed'in mübaşir tarafından zorla İstanbul'a gönderilmesinden sorumludur. Mehmed İstanbul'da getirtilerek yargılanacaktır[34]. Şiddete karşı alınan bu aktif eylem, herhalde Mehmet'in cezalandırılması ile sonlanmıştır. Şikâyet konusu olan mesele ile ilgili kişilerin bulunduğu bölgenin şer'i veya idari yetkilisine, görüşülen mesele ile alakalı kararın ne şekilde verildiği ve bunun kanun ve nizam çerçevesinde, usulüne göre infaz edilmesi tembih edilmiştir.

Şikâyet konusu ve hakkında şikâyet edilen grup veya kişi izah edilip "*mahallinde ihkâk-ı hak olunmazsa Âsitaneye havale*" kaydı, hukuki problemin yerel mahkemede çözüme kavuşturulamama ihtimaline karşılık alınmış bir tedbirdir. Divân'ın yani daha yüksek bir mahkemenin adres gösterilmesi, Osmanlı uygulamasında adaletin teminat altına alınma isteği olarak yorumlamak mümkündür. Ayrıca metinlerdeki bu kayıt, merkezi idarenin, Divan'a sunulmuş bir şikâyeti çözüme kavuşturana kadar takip ettiğinin de bir göstergesidir.

Divan'dan çıkan ferman, davalının mübaşir marifetiyle zorla getirtilmesi yönünde olduğunda, fakat davalının buna uymadığı anlaşıldığında tekrar gereğinin yapılması bildirilmiştir. Şerife Hatice Hatun'un Midye ahalisinden Papasoğlu Dimitri ile olan hukuki anlaşmazlığının çözümü konusunda, Haslar Naibi Mustafa'ya tekrar ilam verilmiştir[35].

Terkos'a bağlı İstiranca'da oturan Aksako, eşi Yorgolo'nun kendisi hamile iken çalışmak için uzak diyara gittiğini ve bir daha hayatından haber alınamadığını bildirmiştir. Kızını 17 yaşına geldiğinde evlendirdiğini fakat aynı köyde bulunan Ali Yazıcı ve Veli Beyoğlu isimli kişilerin bir sahte mektupla gelip eşinin uzaklarda Müslüman olduğunu, dolayısıyla kızının da Müslüman olduğunu söyleyip, kızını kocasının elinden alarak Silivri'ye kaçırdıklarını anlatmıştır. İki aydan

fazla zamandan beri kızına şiddet uyguladıklarını, buldukları yerde karşı koyamadıklarını bildirip yardım istemiştir. Anne ile kızın İstanbul'a getirtilip haklarının alınması konusunda ferman yazılmıştır[36].

Asiye Hatun, öldürülen kocası Molla Mehmed'in katili olan Keleş Halil isimli eşkiyayı şikâyet etmiştir. Kendisi ile evlenmek istediğini, başkası ile evlendirmeyeceğini ve türlü eziyet ile onu daima rahatsız ettiğini belirtmiştir. Asiye Hatun'la evlenmek isteyen Ahmet'i öldürmek için hücum edip, kötü sözlerle küfür etmiş ve bu suçu yüzünden hapis yatmıştır. Şile naibine, Keleş Halil'in kanunsuz hareketleri ve Asiye Hatun'a verdiği rahatsızlıkların önlenmesi ve yerel mahkemede yargılanmasına dair hüküm yazılmıştır[37].

Kadın, bazen o denli şiddete maruz kalmıştır ki sonucu ölüm olabilmiştir. Sava kızı Kadem, kızı Gül Ana'nın damadı Vasil tarafından "Çerkez bıçağı" ile yaralandığından şikâyetçi olmuştur. Olay tanıklar tarafından doğrulanmış ve bir belge düzenlenmiştir. Kurban aldığı yaralardan kırk gün sonra ölmüştür. Ailenin cürüm diyeti talebiyle mahkemeye başvurması üzerine sanık kaçmış, bunun ardından mağdur olan anne sanığın nerede görülürse tutuklanmasını talep etmiştir[38].

Divân-ı Hümâyûn'un çok uzakta olması bile kadınları çektiklerini bizzat arz etmek için tehlikeli ve zahmetli yolculuklara çıkıp Mısır gibi uzak diyarlardan İstanbul'a gelmelerini önleyememiştir[39]. Bazı köy ve mahalle sakinleri de başkente kendilerini temsil etmesi için bir kişi tutup onun yol masraflarını karşılamıştır. Böyle gelenlerin sayısı kimi zaman o denli çoğalmıştır ki, resmi makamlar tek bir konu ile uğraşmak için başkente gelmeye sınırlamalar getirmişlerdir[40].

Mısır'dan kayıtlara geçmiş bu olayda yine cinsiyet temelli bir şiddet vardır. Minufia kazası Haris köyü sakinlerinden İbrahim ve karısı Farice Hatun'un şikâyeti aynı köy sakinlerinden Süleyman, Ali ve Rıdvan hakkındadır. Bu kişilerin kızlarını kaçırdığını, 50 riyallerini aldıklarını ve çok zulüm yaptıklarını anlatmışlardır. İstanbul'dan gönderilmiş emir, bir mübaşirin ilgili kişileri Kahire'ye getirip yargılanması doğrultusundadır. Kahire'den gönderilmiş Osmanlı mübaşiri, Osmanlı otoritesini güçlendirip Mısır kırsal kesimlerini eşkiyadan kurtarmakla görevlendirilmiştir[41].

Toplum yapısını sarsacak gayrı meşru fiiller, ciddi toplumsal tepkiler ve hukuki engellemelerle karşılaşmıştır. "Fiil-i şen'î kasdıyla hetk-i ırz eden" yani temiz insanların namuslarına leke süren kişiler cezalandırılmaları talebi ile mahkemeye verilmiştir. Böyle bir iddia ile itham edilen ve bu suçları mahkemece sabit olan Kayseri'nin Kürdler mahallesindeki kişilerin cezalandırılması talep edilmiştir[42]. Genel ahlak ve toplum huzuruna aykırı davranışlar içine giren kimseler, şikâyet edilmişlerdir. Hacı Mustafa, ticaret bahanesiyle içki sattığı, evinde arkadaşlarıyla içki içtiği, "fiil-i şen'î ve hetk-i ırz ile meluf" (yani tecavüz edip iffetli kadınların namuslarını lekelediği), kötülükler yaptığı için çarşı pazar esnafı tarafından şikâyet edilmiştir. Mahkemeden alınan karar, tembih ve ikaz olunması eğer bu hareketlerinden vazgeçmez ise durumun ilam edilmesi yönündedir[43].

Şikâyetler üzerine verilmiş hükümler, hukuki açıdan Osmanlı kadınlarının adli ve idari makamlar nezdinde hak arama çabalarını ve bu çabalara karşı ilgili makamların tavır ve yaklaşımını göstermesi açısından da ayrı bir önemi haizdir.

Kadınlar ve erkekler tüm vatandaşların, araya hiçbir aracı koymadan, doğrudan devlet merkezine yaptıkları, şikâyetler sayesinde, merkezdeki idareciler en uzak bölgelerde bile durum tespiti yapmışlardır. Diğer taraftan en üst düzeyde muhatap bulabilmesi nedeniyle; zayıf ve güçsüz olan insanların kendilerini kuvvetli olan kişiler karşısında aciz hissetmediklerini ve haksızlığa uğradıklarını düşündükleri bir durumda kendi yanlarında olabilecek ve kendi haklarını koruyabilecek bir gücün bulunabileceğini bilmeleri nedeniyle toplum içerisinde sosyal adalet sağlanmıştır. Bir başka açıdan bakıldığında ise halkın, kendi bölgelerinde halledemediği meseleleri devletin merkezine aksettirmek suretiyle çözüm bulma yoluna gitmesiyle yerel görevlilerin ve yetkililerin tavır ve davranışlarında daha dikkatli davranmalarına sebep olmuştur. Gerek makam sahibi olan kişiler ve gerekse o bölgenin varlıklı/güçlü olan kişileri, kendilerinin her hangi bir haksızlığa teşebbüs etmeleri veya bunu fiiliyata geçirmeleri durumunda, halkın bunu padişaha veya onu temsil eden merkezi bir makama şikâyet etme ihtimalinin bulunduğunu biliyorlardı[44].

IV.2. Boşanmak veya Hul

Muhâla'a bir fıkıh terimidir. Karı-kocanın anlaşmasıyla evliliğe son verilmesi anlamındadır. Sözlükte "elbiseyi çıkarmak, soyunmak; ayırmak" gibi anlamlara gelen hul', fıkhıta kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulmasını ifade eder. Karşılıklı anlaşmayla gerçekleşmesi sebebiyle bu işleme muhâlaa [45] adı verilir. Evlilik hayatının çekilmez hale geldiği ve evlilikten beklenen amaçların gerçekleşmesinin çok zor olduğu durumlarda eşler arasında nikâh bağının sona erdirilmesi gündeme gelir. Bu durumda koca veya kendisine talâk yetkisi verilmiş kadın tek taraflı iradesiyle evlilik ilişkisini sona erdirebilir. Kendisine bu yetki verilmeyen kadın ise muhâlaa yoluyla veya mahkeme kararıyla eşinden ayrılabilir. Kocanın karısına fena muamele etmesi ve geçimsizlik durumlarında, Hanefi mezhebince bu sebeple boşanma hakkının tanınmasının meydana getirdiği boşluk, muhalaa, yolu kullanılarak doldurulmaya çalışılmıştır. Şiddetli geçimsizlik durumunda kadın tarafından mehîr ve iddet nafakasından vazgeçilerek gelen bir boşanma talebi, umumiyetle kabul görmüştür[46]. Şer'iyeye sicil defterlerindeki çok sayıdaki muhâla'a kayıtları kadınların istemedikleri veya zor durumda kaldıkları evliliklerinde buna son verebildiklerini göstermektedir. İstanbul Kadı Sicilleri'nde (Üsküdar, Balat, Galata, Rumeli Sadareti ve İstanbul mahkemelerine ait yayınlanmış bazı sicillerde yapılmış bir araştırma sonucuna göre) XVI ve XVII yüzyıllar boyunca hul' ile boşanan Müslüman ve zimmî kadınların sayısında bir artış vardır. Sicillerin tümü henüz yayımlanmadığı için, bu konuda tam bir rakam vermek ve diğer Osmanlı şehirleri ile karşılaştırma yapma imkânı henüz yoktur. Ama bu tür boşanmaların sayısı, XVII. yüzyılda, artmıştır. Bursa ve Kayseri gibi Anadolu şehirleri, bu hakkın kadınlar tarafından resmen

kullanılması açısından aynı özellikleri taşır. XV. yüzyılda muhâla'a türü boşanmalar Anadolu şehirlerinde nadir iken, XVI. ve XVII. yüzyılda artmıştır[47].

Kadının girişimiyle başlatılan boşanma (hul' veya diğer bir kullanımla muhâla'a), İslam Hukuku'na göre tıpkı evlilik sözleşmesi gibi bir öneri ve bir kabulden oluşmaktadır. Zifaf, halvet-i sahiha yani fiili birleşme gerçekleşen evlilik sonrasında hul' süreci; kadının, kocasını boşanmaya razı ettiğinde başlamıştır. Kadın, boşanma karşılığında birikmiş nafakası, mehir, iddet nafakası alacağı gibi bazı alacaklarından vazgeçip ayrılmak ister. Ancak eşler bunlardan farklı bir bedel veya menfaat üzerinden de anlaşabilmişlerdir.

Boşanma, kocanın bu öneriyi kabul etmesiyle gerçekleşmektedir. Evlilik sözleşmesi yapılırken kocanın vermiş veya ileride vereceği ertelenmiş mehrin (mihir-i müeccel) ödenmemiş olan bölümünden –tümünden ya da bir bölümünden- kadın vazgeçmiştir. Kadınlar genellikle boşanmadan sonraki 3 ay için gereken geçim giderleri (nafaka-i iddet), reşit olmayan çocuklarının bakım giderlerinden de (hidâne) vazgeçmişlerdir. Tüm bunlar aslında mehirin boşanma sigortası veya bir pazarlık ögesi olma işlevlerine işaret etmektedir. Kocanın evlilik ve boşanma üstündeki veto yetkisi fiilen kuşku götürmez biçimde geçerli olmakla beraber, hul' seçeneği de kadınlara evliliklerinde yazgılarını düzeltebilecekleri önemli bir araç sağlamıştır[48].

Mahkeme kayıtlarında ilişkilerinin iyi olmadığı, geçinemediklerini, aralarında çözülme-yen problemlerin olduğunu “beynimizde hüsn-i muaşeretimiz olmamağla” diyerek ifade eden kadınlar, bu durumdan kurtulmak için boşanmayı talep etmişlerdir. Boşanmaya götüren mutsuzluk –hakaret, küfür, soğukluk, yara-bere, dayak...-ne olursa olsun; “ortak yaşamımız iyi değil” veya “geçinemiyoruz” sözleri kayıtlarda yer almıştır. Kocanın kadını dövdüğü, kadının da kocaya küfür ettiği konusunda kendi ifadeleri bulunan bir kayıtta, daha sonraki ay ikisi de mahkemeye gelip muhâla'a için aralarında anlaşmışlardır. Hul' ile ilgili olan mahkeme kaydında çiftin kavgasından hiç söz edilmemiştir[49].

İstanbul'da Avretpazarı'nda yaşayan Meryem hul' ile boşandığı eşi Mehmed'i dava etmiştir. Kocasını kendisini dayak ve şiddetle korkutup mehr-i müeccelinden ve nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâsından vazgeçip ayrıca dört yasdık ve iki yan keçesi ve iki yorgan vermek üzere muhâla'a olması için tehdit etmiştir. Meryem de korkudan boşanmayı kabul etmiştir. Fakat korkutmaya ve tehdit etmeye devam etmektedir. Mehmet, mahkemede aldığı mal ve nakit ile boşandığını kabul edip tehdit ettiğini inkâr etmiştir. Durum mahalle halkından soruşturulmuş ve Mehmed'in aldığı eşyalar ve 4000 akçenin Meryem Hatun'a geri verilmesi tembih edilmiştir[50].

Kumru, kendini demir maşa ile döven kocası İskender'den iddet nafakası, mehri ve karı-koca arasındaki hukûktan ferâgat ederek boşandığını mahkeme siciline kaydettirmiştir[51].

Keçeci Piri Mahallesi'nde oturan Abdullah kızı Ayşe, kocası Ali Çelebi'den boşanmak için 2500 akçelik mehr-i müecceli ile bekleme dönemine ait geçinme nafakasından (iddet nafakası) vazgeçmiştir. Seyyid Ali Çelebi bu işlemi onaylamış böylece evlilik bağları kopmuştur[52].

Mahkemeye bizzat çıkarak boşanmaya çalışan Mehmet kızı Rukiye'de kocası Ahmet oğlu İsmail Beşe'den hul yoluyla boşandığının kayda geçirilmesini istemiştir. Bu amaçla 3500 akçeye denk olan ertelenmiş mehrinden vazgeçmiştir[53].

Terkos'a bağlı Petnahor köyünden Fatıma hâturn kocası Mehmet'le birlikte mahkemeye gitmiş ve aralarında geçimsizlik olduğunu ve 2000 mehr-i müeccel hakkı ile iddet nafakası ve küçük çocukları Ayşe, Hanife ve Mustafa'nın bakım giderlerinden vazgeçip muhâla'a olmak istemiştir. Şahitler huzurunda birbirlerinin evlilikten doğan zimmelerini ibra etmişler ve durumu mahkeme kayıtlarına geçirtmişlerdir[54].

Gayrimüslim kadınlar mehir veya nafaka gibi evlilik bünyesindeki pazarlık nesnelere olmasa da ellerinde ne varsa onu değerlendirmeye veya başka yollar bulmaya çalışmışlardır. 1179/1766 yılında Eğri Kapı'da oturan Estancu kızı Maryura, kocası kürkçü Mosko'nun da hazır bulunmasıyla boşanmak istediğini belirtmiştir. Mosko ile töreleri uyarınca evlendiklerini "beni ayinimiz üzere tezvic ve inkâh ve duhul" ettiğini belirtmiş fakat geçimsizlik nedeni ile kocasına hul karşılığı bazı mallar vermeyi önermiştir. Mosko'nun kabul ettiği ve toplamı 45 kuruş değerinde olan mallar arasında kemer, gerdanlık, küpeler, bir kürk, entari, bir şal ve başörtüsü vardır[55].

Muhâla'a usulünün Yahudiler arasında da bilindiği ve kullanıldığı anlaşılıyor. Ağustos 1620'de Hasköy Yahudilerinden İsak kızı Maliko, babası ve muhtemelen erkek kardeşini vekil tayin etmiştir. Babası mahkemeye gelerek kızının İsrail oğlu Mosiko'dan boşanacağını beyan etmiş. Gerekçe olarak kadının Kudüs'e gideceğini göstermiştir. Erkek kabul edince muhâla'a gerçekleşmiş ve iki Müslüman erkek duruma şahit olmuşlardır[56].

Geçmişin yaşanmışlıkları arasından bir özel örnek ise yukarıda anlatılanların sanki bir özeti niteliğindedir. Toplumda statü farkı, kadınların şiddete maruz kalmasını önlememiştir. Sıradan kadınların olduğu kadar saraylı kadınların karşılaştığı şiddeti tarihin satır aralarından okumak mümkündür. Şah Sultan, hizmetlilerinden kocasının İstanbul'da fahişelik yaptığı suçlamasıyla getirilen bir kadına işkence yaptığını duymuştur. Lütfü Paşa kadını bayılana kadar dövmüş sonra da soyup kadınlık organının dışını cellâtların işkence sırasında deri yüzmek için kullandıkları usturadan keskin bıçakla kesmiştir. Şah Sultan olayı dinlediğinde buna çok üzülmüş ve kocasını bundan dolayı eleştirmiştir. Lütfü Paşa'ya hadiseden duyduğu rahatsızlığı sert bir dille anlatıp hareketinin İslam'a da, insanlığa da sığmadığını söylemiştir. Odasına çekilmek isteyen Şah Sultan kalktığı anda, Paşa ona eşi olduğunu ve kendisinden izin almadan odasına gidemeyeceğini söyleyince kavga başlamış, Lütfü Paşa hançerini çekerek Sultan'ın üzerine yürümüştür. Ama karıkoca arasındaki tartışmayı ısıtip odaya giren köşkün ağaları ve cariyeler Şah Sultan'ı Paşa'nın elinden kurtarmışlar, Sadrazam'ı Sultan'ın emriyle yaka paça saraydan dışarı atmışlardır. Olayı haber alan Kanuni Sultan Süleyman kız kardeşine yönelik bu saldırıdan çok müteessir olmuş, Lütfü Paşa'yı damatlıktan ve sadareten azletmiştir. Şah Sultan padişah emriyle boşanmıştır. Bu olayda Lütfü Paşa, direnç göstererek mihrî müecceli yani boşanma halinde boşayan tarafın da ödemesi gereken bedeli dava konusu yapmıştır. Kayıtlar bu davanın bir hayli uzun sürdüğünü aktarmaktadır[57].

V.SONUÇ

Kadına yönelik şiddete ilişkin olarak geçmişin yaşanmışlıklarına baktığımızda, kadınlara karşı işlenen şiddetin açıkça cezalandırıldığını, kadına kocanın kötü muamelesini şikâyet hakkı tanındığını ve şiddet kullanıldığı ispat edildiğinde kocaya ceza verildiğini okuyabiliyoruz. Kadınların dövülmesi ile ilgili mahkemeye yansımış olan belgelerde görüleceği üzere şiddet mazur görülmeyerek gerekli uyarı ve ceza verilmiştir.

Kadınlar, kimi zaman bizzat İstanbul'a giderek veya bir başkasını vekil tayin edip ya da dilekçe vasıtasıyla şikâyetlerini Divân'a iletmişlerdir. İstanbul'un uzak ve o dönemin ulaşım imkânlarının kısıtlı olması göz önüne alındığında bile; şikâyetini iletmek için bizzat İstanbul'a gidenlerin sayısı oldukça fazladır.

Mahkemeler ağırlıklı olarak orta sınıf mensupları, özellikle babalarını ve kocalarını yitiren ve hane halklarında nüfuzlu ve zengin bir erkeğin bulunmaması nedeniyle güçlü akrabalık bağları olmayan kadınlar tarafından da kullanılmıştır. Alt sınıftan kadınlar ve kölelere kayıtlarda rastlanmakla beraber harç ödemek ve güvenilir tanık bulmak zorluğu onları biraz alıkoymuştur. Yerel mahkemelerde çözülemeyen veya sonuç alınamayan problemler için Divân-ı Hümayun'a başvurulmuştur. Ahkâm-Şikâyet Defterlerindeki kayıtlar bu başvuruların burada halledilmeye çalışıldığını ve bunların hiçbir şekilde çözümsüz bırakılmadığını göstermektedir.

Arşiv belgeleri bize geçmişte yaşanmış tecrübeleri aktarmaktadır. Kadınların karşılaştığı olumsuzlukların yer aldığı satırları okurken, gelecekte yine karşılaşılabilecek problemlerin çözüm kaygılarını taşımak yine bize düşmektedir. Günümüz mahkeme kayıtlarında da yukarıda anlatılanlara benzer kurtuluş çareleri yazılıdır. Fakat ne yazık ki geçmişte bulunmuş çözüm yollarının, yeniden yapılmış yasal düzenlemelerin bile günümüz kadının yaralarını sarmaya yetmediği veya başka bir deyişle geçmişten ders alınmadığı ortadadır.

Yararlanılan Kaynaklar

- [1] Halil İnalçık, (1988). "Şikâyet Hakkı", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 7-8, İstanbul. s.33-35
- [2] Mehmet İpşirli, "Arzuhal", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3,s.448.
- [3] Mehmet Akif Aydın, "Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 09; sayfa: 388; Ahmet Mumcu, "Divân-ı Hümayun" *İslam Ansiklopedisi*,Cilt 9, s.431.<http://www.tdvia.org/dia/ayrmetin.php?idno=090431>
- [4] *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*.(2000) İstanbul: s. 23,24.
- [5] Saliha Okur Gümrükçüoğlu,(2012) " Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb'asının Şikâyetleri", *AUHFD*, 61 (1),s.176.
- [6] Suraiya Faroqhi,(1998), *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, İstanbul.s.115.

- [7] Belkis Konan,(2011)“Osmanlı Hukukunda Tecavüz Suçu”, *Otam*,29, s. 150. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1682/17941.pdf>
- [8] İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil, H. 970-971/M. 1562-1563, <http://www.kadısicilleri.org/yayin.php>, s.346.
- [9] Ahmet Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu. (1997) *İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul'da Sosyal Hayat 1*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Araştırmaları Merkezi. s. 378.
- [10] Naib:Kadı'nın vekili.
- [11] Belge no: 3/232/868:“Üsküdar kazâsı muzâfâtından Şile nahiyesi naibine hüküm ki: Üsküdar sâkinelerinden Hadice nam hatûn gelüp nahiye-i mezburede sâkin el-Hacc Hüseyin nâm kimesne İstanbul'da bunu kendüye tezvic ve Şile'ye götürüp nice gûne cevr ü eziyet ve katl kasdıyla âlet-i harble üzerine hücum ve boğazından darb ve buna dahi kanâat itmeyüp üç ay miktarı aç ve susuz ve bir odaya kapayup ancak helâk olmayacak mertyebe su virüp bâdehû getürüp İstanbul'da validesi yanına bırakıp hilâf-ı şer'-i şerif iki yüz guruş miktarı malını zabt ve mağdur olduğun bildürüp şer'le keyfiyet-i ahvâli tefahhus ve sual ve icra-yı hakk ve ve vâki' hâl der-i devlet medâruma arz u ilâm olunmak bâbında emr-i şerifim reca itmeğın mahallinde şer'le görölmek için yazılmıştır. Fi evâsıt-ı L sene 1166/11-20 Ağustos 1753.” Ahmet Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu. (1997) *İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul'da Sosyal Hayat 1*. , İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Araştırmaları Merkezi. s. 379.
- [12] Belge no: 3/109/418: Galata kazası muzâfâtından Marmara nahiyesi nâibine hüküm ki: Marmara nâhiyesine tabi Paşalimanı nâm karye sakinlerinden İmam Mustafa Halife Südde-i saadet'üme arz-ı hal edüp yine karye-i mezbure sakinlerinden Hacı Şa'ban oğlu İbrahim nam kimesne beş sene mukaddem bunun kebire kızı Emetullah nam hatunı kendüye akd i nikâh edip bâdehu mezbur İbrahim kendü halinde olmayup gice ve gündüz şürb-ı hamr ve envâ'-ı gûne menâhiyi irtikâb ve şekavet üzre olmağla bu dahi men murad eyledükde gerek buna ve gerek kızı mezbureye adâvet-i azime itmeğle garaz-ı fâsidesin icrâ için bin yüz altmış(...) senesinde hilâf-ı şer'-i şerif kızı mezbureyi bîcürm ve bîgünâh şütüm-ı galîza ile şetm ve darb ve bunu dahi katl kasdıyla leyl ü nehâr âlet-i harb ve âlet-i câriha ile sekrâna gezüp bir vechile rahat ve emniyetleri olmadığın ve mezbûr askerilik iddiasında olduğın bildirip zâbiti ma'arifetiyle şer'le görölüp icra-yı şer ve ihkak-ı hakk ve mezburun ol vechile şerr ü mazarratı üzerlerinden men u def olunmak babında emr-i şerifüm recâ eylediği ecilden mahallinde şer'le görölmek için yazılmıştır. Fi evâhir-i B sene 1164/15-24 Haziran 1751. Ahmet Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu. (1997) *İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul'da Sosyal Hayat 1*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayını. s. 345,346. (Bundan sonra bu kaynağa atıflar yalnız belge numarası ile yapılacaktır.)
- [13] World Health Organization (WHO) Consultation, 42'de şiddetin tanımı yukarıdaki dilekçede anlatıldığı gibidir. Bu tanım, sahip olunan güç veya kudretin, yaralanma ve kayıpla sonlanan veya sonlanma olasılığı yüksek bir biçimde bir başka insana, kendine, bir gruba veya bir topluma karşı tehdit yoluyla ya da doğrudan uygulanmasıdır.

- [14] Ahmet Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu. (1998) *İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul'da Sosyal Hayat II*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayını. Belge no:7/39/124, Mayıs 1764 tarihli, s.349,350.
- [15] Ahmet Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu.(1998) *İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul'da Sosyal Hayat II*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayını. Belge no: 5, 28/92, sene 1172 /22 Kasım- 1 Aralık 1758, s. 160.
- [16] Hayati Hökekleli, "İrz", İslam Ansiklopedisi, Cilt 19,s.134
- [17] 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi:I,Ankara:1993, s. 98.
- [18] 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi:I,Ankara:1993, s.663
- [19] Yunus Apaydın, "Siyâset-i Şer'iyye", <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c37/c370199.pdf>
- [20] Ahmet Akgündüz,(1992).Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri 4. Kitap Kanuni Devri Kanunnâmeleri I. Kısım Merkezi ve Umumi Kanunnâmeler, İstanbul, s.301.
- [21] 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi:I,Ankara:1993, s.553
- [22] Belge no: 6/118/335: Gekbuze nahiyesi nâibine hüküm: Gekbuze nahiyesine tabi Darıca nam karyeden Angele nam bîkr-i bâliğa nasrâniyye gelüp bu kendü halinde ırzıyla mukayyed ve üzerine dahi şer'an bir nesne sabit olmuş değil iken yine karye-i mezbûreden Yakova(?) oğlu İkfedi(?) nam zimmi kendü halinde olmayup bin yüz yetmiş () senesinde fi'l-i şeni' kasdıyla bunu cebren ta'arruz ve hetk-i ırz ve gadr-ı külli eylediğın bildürüp çavuş mübâşeretıyla şer'le görölüp icrâ-yı şer ve ihkak-ı hakk olunmak bâbında hükm-i hümâyûnum recâ itmeğın mahallinde şer'le görölmek için yazılmıştır. Fi evâhir-i N sene 1175/15-24 Nisan 1762, Ahmet Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu.(1998) *İstanbul Ahkâm Defterleri İstanbul'da Sosyal Hsayat II*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayını. s. 254.
- [23] Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu.(1997) Belge No: 2/196/676, Kasım 1745 tarihli, s. 259.
- [24] Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu.(1997) Belge No: 3/2/6, 1749 tarihli, s. 317.
- [25] Faroqhi, Suraiyya. (2000) "18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline Zilfi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. s. 22.
- [26] Ahmet Akgündüz,(1990).Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri 1. Kitap Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnâmeleri, İstanbul, s. 347,348;Ahmet Akgündüz(2011) İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyatı, Cilt.1, İstanbul, s.550-556.

- [27] Ahmet Akgündüz,(1992).Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri 4. Kitap Kanuni Devri Kanunnâmeleri I. Kısım Merkezi ve Umumi Kanunnâmeler, İstanbul, s. 297.
- [28] Ahmet Akgündüz,(2011). İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, Cilt.1, İstanbul, s. 646
- [29] Konan,(2011),s. 163.
- [30] Mehmet İpşirli, “Arzuhal”, İslam Ansiklopedisi, Cilt 3,s.448.
- [31] 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560)Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi:I,Ankara:1993, s.689.
- [32] Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu.(1997) Belge no: 1/168/756, sene 1156/17-26 Aralık 1743, s. 120,121.
- [33] Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu.(1998) Belge no: 5, 28/92, Fi evâhir-i Ra sene 1172 /22 Kasım- 1 Aralık 1758, s. 160.
- [34] Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu.(1997) Belge No: 2/56/200, sene1158/16-24 Kasım 1745, s. 216.
- [35] Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu.(1997) Belge No: 1/200/900, 1744 tarihli, s.139
- [36] Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu.(1998) Belge No: 3/281/1039, 1754 tarihli, s. 34.
- [37] Kal'a ve Yayın Hazırlama Kurulu.(1997) Belge No:2/105/354, 1746 tarihli, s. 232.
- [38] Faroqhi, (2000), s. 18.
- [39] Fariba Zarinebaf-Shahr, (1997).“Osmanlı Kadınları ve 18. yüzyılda Adalet Arama Geleneği”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. s. 243.
- [40] Faroqhi, Suraiyya. (1998) *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. s.85.
- [41] Zarinabaf-Shahr(2000), a.g.m., s. 249.
- [42] Said Öztürk,(2001) “Sosyo Ekonomik Tarih Kaynağı Olarak Ahkam Defterleri, *Pax Ottomanica (Nejat Göyünç'e Armağan)*,Ankara,s.635,636.
- [43] Said Öztürk.(2000), “Kayseri ve Çevresinin Sosyo Ekonomik Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Karaman Ahkam Defterleri”, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri, s.413.
- [44] Ramazan Günay,(2013) “Osmanlı Arşiv Kaynakları İçerisinde Ahkâm Defterleri: Gelişim Seyri, Muhtevası ve Önemi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:17, s.24.
- [45] Fahrettin Atar, “Muhâle'a”, <http://www.islamansiklopedisi.info/>; Kelimenin aslı hul' (Muhâle'a)'dur. Hul' kelimesi yerine muhâla'a daha çok kullanılmaktadır. İslam Ansiklopedisi'nde ise bu terim “Muhâle'a” olarak yazılmıştır. Metin içinde muhâla'a olarak kullanılacaktır.

- [46] M. Akif Aydın,(1986) “Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma “Tefrik”, *Osmanlı Araştırmaları* V, İstanbul, s. 7.
- [47] M. Akif Erdoğan, “On Altı ve On Yedinci Yüzyıllarda İstanbul’da Hul ’Yöntemiyle Boşanma” http://osmanliistanbulu.org/tr/images/osmanliistanbulu-1/14_m-akif-erdogru.pdf,s.276.
- [48] Madeline C. Zilfi, (2000) “ “Geçinemiyoruz”: 18. Yüzyılda Kadınlar ve Hul”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline Zilfi, , İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. s. 260-262.
- [49] Halit Ogan,(1974) *Ankara’nın İki Numaralı Şer’iyye Sicili*,nden Zilfi, s. 269
- [50] İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil H.1102/1691,Cilt:20, Hüküm no: 509 <http://www.kadısicilleri.org/yayin.php>, s. 415.
- [51] İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil, H. 970-971/M. 1562-1563, <http://www.kadısicilleri.org/yayin.php>, s.347.
- [52] Zilfi,(2000) a.g.m.,s. 263
- [53] Zilfi, (2000) a.g.m.,s. 266.
- [54] İstanbul Kadı Sicilleri Eyüp Mahkemesi (Havâss-ı Refîa) 90 Numaralı Sicil, H.1090-1091/1679-1680, <http://www.kadısicilleri.org/yayin.php>, s.143.
- [55] İst M 1/125, varak 122b’den Zilfi, a.g.m. s. 266.
- [56] İstanbul Kadı Sicilleri Eyüp Mahkemesi (Havâss-ı Refîa) 19 Numaralı Sicil, H.1028-1030/1619-1620, <http://www.kadısicilleri.org/yayin.php>,s.357,358; Erdoğan, s. 279.
- [57] Uluçay,Çağatay. (1992) *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s.32; Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniye*, C.1, Yay. Haz. Ali Aktan vd, İstanbul:1995, s.42.’den Ahmet Yaramış, (2006) “ Yavuz Sultan Selim’in Kızı Şah Sultan’ın Eyüp’teki Hayrâtı”, X. *Eyüpsultan Sempozyumu Tebliğler*. İstanbul: s. 404.

Fatma ŞENSOY - fatmasensoy@yahoo.com

She had her bachelor’s degree in Economics from Marmara University in 1981. She got her masters degree in Economy History in 1994 and PhD in 2004. Dissertation topic of her masters was “The Social and Economic Dimensions of Waqfs That Provided Service To Women and Children in Ottoman Empire”. Her PhD dissertation topic was “Foundation Water of Istanbul in XIX Century”. She lived in Kuala Lumpur, Malaysia between 1994 and 1996.